

»Zakon je nomotehnično zelo slabo pripravljen, s kupom nedoslednosti in uporabo napačne terminologije«

Lucija Kavčič | Polona Avanzo

O slovenskem manjšinskem varstvu smo se v luči novega zakona o uresničevanju kulturnih pravic pripadnikov narodnih skupnosti narodov nekdanje Jugoslavije pogovarjali z doc. dr. Dejanom Valentinčičem, nekdanjim državnim sekretarjem na USZS. Njegova znanstvena monografija Slovensko manjšinsko varstvo v primerjalni perspektivi je izšla prav pred kratkim.

V uvodu vaše nove knjige vas dr. Ernest Petrič predstavi kot izrazito nevtralnega avtorja, ki šele išče argumente za pro et contra. Kaj so glavne in najvažnejše ugotovitve, ki jih utemeljete v svoji monografiji?

V Sloveniji italijanska in madžarska narodna skupnost uživata poseben status prav zato, ker ju opredeljujemo kot avtohtoni. Nekateri pa temu kriteriju nasprotujejo, menijo, da je diskriminatoren ter da bi manjšinske pravice morale pripasti tudi priseljencem in njihovim potomcem. V knjigi tehtam argumente za to in proti temu. Po naključju pa se to ujema tudi z najnovejšim predlogom zakona o kulturnih pravicah oseb, ki izvirajo iz drugih republik nekdanje SFRJ, zato sem v knjigo vključil tudi analizo smiselnosti takšne zakonske ureditve, kot je bila predlagana.

Kaj je torej načelo avtohtonosti, ki ga raziskujete? Kaj je avtohtona narodna manjšina (ANM)?

Gre za skupnosti, ki so na ozemlju neke

države že zgodovinsko, tradicionalno navzoče, živijo strnjeno in so tam skozi stoletja izoblikovale kulturno krajino in identiteto tega prostora. Avtohtonost nima smisla, če jo razumemo kot štetje let; nekateri npr. zagovarjajo, da neka skupnost postane avtohtona po 100 letih ali po 30 letih ali z drugo generacijo. Nič se ne spremeni, ko eno leto odbije in drugo nastopi. Razlika med avtohtonimi in novodobnimi skupnostmi je v obliki poselitve in vplivu na kulturno krajino, zato jima tudi gre drugačen nivo pravic. Novodobne skupnosti (priseljenci) sploh ne morejo absorbirati pravic, ki jih uživajo zgodovinske skupnosti, ki so vraščene v neko okolje.

Kako so zavarovane slovenske narodne manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem? Imajo posebno varstvo prav zaradi svoje avtohtonosti? Kako je to v primerjavi s pravicami, ki jih imata italijanska in madžarska narodna manjšina?

Avtohtone slovenske narodne manjšine živijo v vseh štirih sosednjih državah, v Italiji, Avstriji, Madžarski (in tudi na Hrvaškem, tamkajšnja skupnost je v slovenski javnosti najmanj znana). V vseh treh državah so tudi uradno priznani kot manjšina, razlog pa je njihova zgodovinska navzočnost, avtohtonost torej. Uživajo pa precej manj dejanskih pravic, kot jih uživata italijanska in madžarska narodna skupnost v Sloveniji.

Kako je z zavarovanostjo slovenske narodne manjšine na Hrvaškem? Ali lahko govorimo o slovenski narodni manjšini v drugih državah nekdanje SFRJ?

Zagovorniki posebnih pravic za pripadnike narodov z območja nekdanje SFRJ pogosto uporabljajo argument, da so Slovenci kot narodna manjšina priznani v vseh državah nekdanje Jugoslavije. To pa ne drži. Na ustavni ravni so Slovenci kot narodna manjšina priznani le na Hrvaškem (kjer tudi avtohtono živi slovenska skupnost, čeprav je Hrvaška ta termin

umaknila iz svoje ustave), na zakonodajni ravni pa še v Srbiji ter Bosni in Hercegovini. V drugih državah manjšinskega statusa nimajo. A tudi v teh treh državah so dejanske pravice Slovencev v resnici nižje, kot jih v praksi uživajo pripadniki narodov nekdanje SFRJ v Sloveniji.

Slovenci na Hrvaškem so deležni določenega financiranja kulturnih dejavnosti, počasi pa se uveljavlja tudi uvajanje slovensčine kot izbirnega predmeta v nekatere šole. Drugih pravic, ki jih zakonodaja predvideva (uradni jezik, dvojezični napisi, mediji) v praksi nimajo. V Srbiji in BiH se Slovenci lahko organizirajo v manjšinske svete, to pa je praktično edina pravica. Za te države je značilno, da na načelni ravni priznavajo prek 20 manjšin in se ne omejujejo le na avtohtone, a to je mogoče le zato, ker nato manjšinskih pravic v praksi ne podeljujejo.

Kako pa je s pravicami narodov nekdanje SFRJ v Sloveniji?

Po drugi strani pa Slovenija pripadnikom narodov iz nekdanje SFRJ vsako leto namenja poseben razpis za kulturno podporo – do lani se je znesek gibal okoli 150.000 evrov letno, lani je kulturna ministrica sredstva povečala za dodatnih 150.000 evrov (naj ob robu dodam, da takšna prijaznost ne velja do vseh etničnih skupin v Sloveniji, Judovski kulturni center v Ljubljani npr. za leto 2024 od ministrstva za kulturo ni dobil niti evra).

So na tem področju razlike tudi med pravicami obeh manjšin v Sloveniji in pravicami narodov nekdanje SFRJ?

Na Radiu Slovenija je prebivalcem, ki izvirajo z območja nekdanje SFRJ vsak teden namenjena oddaja Sami naši, na nacionalni televiziji pa vsaka dva tedna oddaja Na glas. Ob tem je tudi pomenljivo dejstvo, da so prispevki iz oddaje Na glas objavljeni še kot članki in intervjuji na spletnem portalu MMC, in to na najbolj vidnih mestih. Oddaje za italijansko, madžarsko in romsko skupnost takšnega privilegija ne uživajo, da bi njihove vsebine bile objavljene tudi na osrednjih

Na Hrvaškem, v Srbiji ter Bosni in Hercegovini imajo Slovenci dejansko manj pravic, kot jih imajo narodi nekdanje SFRJ v Sloveniji že sedaj.

Dr. Dejan Valentinčič

pravnik, raziskovalec,
predavatelj

medijskih mestih in bi se s tem o njihovem življenju seznanjalo tudi večinsko prebivalstvo.

Kako je v Sloveniji v praksi videti (oziroma bo po novem videti) učenje v materinščinah narodov nekdanje SFRJ?

Zelo širokogrudna je Slovenija že sedaj tudi pri učenju materinščin v šolah v obliki dopolnilnega pouka. Pri učenju slovenščine na tujem (tako na območju nekdanje SFRJ kot drugje, npr. v Nemčiji, Švici itd.) vse stroške krije Slovenija sama. Pri učenju materinščin v Sloveniji, pa Slovenija krije večino stroškov, le učitelja krije država, od koder prihaja in katere jezik poučuje. Zakon torej na tem področju ne uvaja nič bistveno novega, povzroča le zmedo, saj bo odslej najverjetneje kup nejasnosti, kateri zakon je pomembnejši, kateri ureditvi slediti. Očitno bo morala Slovenija poskrbeti tudi za učitelje, a kompetentne učitelje tako hitro dobiti ne bo mogoče, ti, ki prihajajo iz tujine, pa ne bodo izpolnjevali slovenskih pogojev za zaposlitev in poučevanje. Čisto mogoče je torej, da bo zaradi novega zakona prišlo celo do poslabšanja na tem področju.

Marsikdo bi rekel – tudi Slovenci v Argentini in Ameriki, izseljenci torej, imajo tam slovenske šole, zakaj ne bi imeli pravice do poučevanja maternelnega jezika tudi v Slovenijo priseljeni pripadniki narodov nekdanje SFRJ? Kaj je pri tem bistvena razlika?

Res je, a saj to pravico v Sloveniji priseljenci že imajo, in to z materialno podporo države. Slovenci v izseljenstvu po drugi strani slovenske šole organizirajo v obliki sobotnih šol, pristočasnih dejavnosti torej, kjer tudi vse stroške krijejo skupnosti same (ali jim pri tem pomaga Slovenija), učitelji pa to počnejo prostovoljno in zastonj v svojem prostem času, iz idealizma, na etični pogon. Zato pa so te šole tako uspešne.

Vaša knjiga prihaja ob pravem času: ▶

v času, ko je bil intervju v tisku, je bil skoraj gotovo sprejet zakon o uresničevanju kulturnih pravic pripadnikov narodnih skupnosti narodov nekdanje Jugoslavije, o katerem pišete v dodatku h knjigi. Zakaj je ta zakon sporen?

Gre za najnovejšega v nizu poskusov podelitve posebnih pravic pripadnikom teh narodov. Prva težava je že diskriminatornost tega zakona. Zakaj le njim, drugim priseljencem pa ne? V Sloveniji živijo tudi številni drugi priseljenci. Zakaj je Škot ali Estonec v slabšem položaju? Nekateri se sklicujejo na to, da so se priseljevali že v času skupne države. To sicer ni pravno vzdržen argument, pomembno je prvo bivališče osebe. A tudi če bi to veljalo, iz teh držav se selijo tudi od razpada Jugoslavije. Ti pa teh pravic ne bi smeli več uživati? Hkrati pa, Slovenci smo živeli tudi še v kakšni drugi v skupni državi. Zakaj pa naši sodržavljeni iz Habsburške monarhije, npr. Čehi, Ukrajinci, Poljaki, niso v enakem položaju?

Ker sta pretekle poskuse, kjer se je eksplicitno govorilo o kolektivnih pravicah, kot neustavne označili tako Zakonodajno-pravna služba DZ kot Služba Vlade RS za zakonodajo, so tokrat uporabili termin »kulturne pravice«. To pa ni pojem, ki bi bil mednarodnopravno uveljavljen.

Spornih zadev je najbrž še več ...

Zelo sporno v zakonu je tudi to, da kot vstopno točko za uživanje teh pravic zakon določa prebivanje na ozemlju Republike Slovenije. Nikjer v mednarodni in primerjalni praksi ni nobenega dvoma – prvi pogoj za manjšinske pravice je državljanstvo države. Tukaj pa le prebivanje. Torej ni potrebno niti stalno bivališče, pravice lahko uživa tudi nekdo z začasnim bivališčem, ki je prišel za eno leto delat v Slovenijo. Kaj pa tisti, ki nezakonito prebiva v Sloveniji? Zakon je tako nejasen, da bi bilo mogoče celo tudi to kategorijo razumeti kot upravičence do pravic.

Zelo neugodno! In s tem najbrž seznam pomanjkljivosti še vedno ni popoln!

Ne nazadnje pa je zakon tudi nomotehnično zelo slabo pripravljen, s kupom nedoslednosti in uporabo napačne terminologije. Za povrh pa so v obrazložitvi zakona celo zadeve, ki jih v zakonu ni. Ena taka je, naj bi v posvetovalnem telesu vlade s strani ministrstev sedeli državni sekretarji. To je v obrazložitvi, ne pa tudi v členu. Gre za copy-paste, in to zelo slab, podobnega poskusa zakona iz leta 2018, ki ga je takrat vložil poslanec SMC Dragan Matić. To ne nazadnje kaže tudi formu-

Zakaj pa naši sodržavljeni iz nekdanje Habsburške monarhije, npr. Čehi, Ukrajinci, Poljaki, niso v enakem položaju, kot narodi nekdanje SFRJ?

lacija v obrazložitvi: »pred sedmimi leti je DZ sprejel deklaracijo«. To je veljalo leta 2018, ne pa 2024.

Med drugim naj bi bilo (prejšnji teden v DZ) o zakonu izrečeno, da bo urejal samo del tega, kar naj bi bili Slovenci tem narodom obljubili ob osamosvojitvi. Za kakšne obljube gre in kdo naj bi jih bil izrekel?

Pri takih izjavah gre za veliko nepoznavanje zadev ali pa za načrtno manipulacijo. Takratna skupščina je 6. decembra 1990, dobra dva tedna pred plebiscitom torej, sprejela Izjavo o dobrih namelih. V njej je opredeljeno, da kolikor bodo volivci to potrdili na plebiscitu, bo osnovana neodvisna država, kot slovenska narodna država, nacionalna država slovenskega naroda, ki pa bo spoštovala vse pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti, ki jih je zagotavljala že SFRJ, hkrati pa bo nudila »vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti pravico do vsestranskega kulturnega in jezikovnega razvoja, vsem s stalnim

bivališčem v Sloveniji pa, da lahko pridobijo državljanstvo Slovenije, če to želijo.« Ne gre torej za nikakršno obljubo kolektivnega statusa in posebnih pravic, ampak preprosto, po domače povedano, da nikogar ne bodo izgnjali iz Slovenije, ob tem pa tudi, da bodo v Sloveniji lahko ohranili svojo identiteto. To je Slovenija že do sedaj počela, kot je opisano zgoraj, to tudi nadpovprečno materialno podpira.

O čem pa govori deklaracija iz leta 2011?

Leta 2011 pa je državni zbor sprejel Deklaracijo o položaju narodnih skupnosti pripadnikov narodov nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji. Za to deklaracijo je glasovala tudi opozicija, bila je sprejeta z velikim konsenzom. Očitno pa so bila pričakovanja glede tega dokumenta zelo različna v različnih krogih. To, kar so nekateri razumeli kot simbolni akt, kar naj bi predstavnike teh narodnosti umirilo, da ne bi več zahtevali posebnega statusa in pravic, je bilo za te predstavnike prvi korak k ustavnemu priznanju in posebnim manjšinskim pravicam in so svoje zahteve od takrat še intenzivirali.

Kako sami gledate na vsebino te deklaracije?

Moram pa reči, da ima ta deklaracija kar nekaj vsebinsko zelo spornih dikcij. Najprej že poimenovanje teh etničnih skupin kot »narodnih skupnosti«. To je termin, ki ga uporabljamo za avtohtoni italijansko in madžarsko narodno skupnost, za druge, ki ne uživajo enakega ustavnega statusa, bi bilo primerneje najti drugo poimenovanje, npr. etnične sku-

pine. Enake stvari enako, različne različno. Nadalje deklaracija pravi, da so ti narodi »v nekdanji skupni državi SFRJ imeli dejansko in formalno konstitutivno vlogo v vseh socialističnih republikah te nekdanje države«. To ne drži. Vsak narod je bil konstitutiven znotraj svoje republike, nato vsi skupaj pa v okviru celotne države. Pa še tukaj Albanci sploh niso bili konstitutivni narod, Bošnjakov tudi ni bilo, ampak so bili poimenovani Muslimani.

Za Okvirno konvencijo Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin deklaracija pravi, da izrecno navaja prizadevanja držav pogodbenic, da upoštevajo potrebe pripadnikov narodnih manjšin na območjih, kjer gre za njihovo »tradicionalno poselitev« ali za »znatno število pripadnikov«. To spet ne drži, saj to velja le za jezik, kjer 10. člen konvencije pravi: »...si pogodbenice prizadevajo v kar največji mogoči meri zagotoviti take razmere, ki bi omogočale rabo jezika manjšine in odnosih med pripadniki manjšine in upravnimi organi«. Pa še to »v največji mogoči meri«, torej velja zelo velika svoboda držav.

Da si bodo naši bralci bolje predstavljali tematiko, o kateri govorimo, vas prosim še za nekaj primerov dobrih oziroma slabih praks varstva narodnih manjšin v Evropi.

Za države, ki naj bi dobro skrbele za manjšine, veljajo npr. Nemčija, Danska, Nizozemska, Švedska in Finska. A pri vsaki državi lahko najdemo tudi pomanjkljivosti in nobena manjšin ne ščiti tako skrbno kot prav Slovenija. Na primer Nemci na Danskem veljajo za eno bolje varovanih manjšin, a nemščina sploh ni uradni jezik, dvojezična topografija ne obstaja, raba nemščine na sodiščih je mogoča le, če stranka sama krije stroške prevodov.

V Evropi pa je tudi nekaj držav, ki obstoja manjšin na svojem ozemlju sploh ne priznavajo. Take so Irska, Ciper, Luksemburg, Malta, Portugalska, posebej problematična glede tega pa je Francija, saj to ni le njena notranjdržavna usmeritev, ampak tudi na mednarodnem evropskem parketu uspešno blokira vse poskuse, da bi Evropska unija in Svet Evrope sprejela kakšne bolj zavezujoče standarde glede varstva manjšin. Francija je med državami, ki izenačujejo pojma državljanstva in narodnosti, tako priznava na svojem ozemlju le govorce »regionalnih« jezikov, pa še učenje v šolah in javno rabo teh zelo omejuje.

Zanima nas še, ali ste se zanimali, kako je za manjšine poskrbljeno v

Ukrajini, ki si želi vstopiti v EU? Kako vidite situacijo v tej državi?

Narodnostna in jezikovna slika Ukrajine je res precej zapletena. Po eni strani nemajhen del prebivalstva predstavljajo etnični Rusi, ki so jih v času skupne države naselili, po drugi strani pa je bila asimilacija tudi med Ukrajinci v preteklosti tako huda, da je tudi med njimi prevladujoč jezik ruščina, kar pa ne pomeni nujno tudi njihove ruske identifikacije in proruske usmerjenosti.

Ozemeljsko bi državo lahko razdelili na tri dele. Vzhodni del je tudi etnično večinsko ruski, tamkajšnje prebivalstvo je pravoslavno in organizacijsko del Ruske pravoslavne cerkve pod moskovskim patriarhom. Osrednji del je etnično ukrajinski, a ruščina kot jezik je tam že kar prevladala, versko so del Ukrajinske pravoslavne cerkve pod kijevskim patriarhom. Zahodni pas pa je po večinski veroukazinski, katoliški kot del Vzhodnega katoliškega obreda in tam je ukrajiniščina kot jezik še vedno na prvem mestu.

Torej je bilo v tej državi z ukrajinskim jezikom zelo hudo ...

Ukrajiniščini je že grozilo izumrtje, tako da so v zadnjih nekaj letih sprejeli več predpisov, da bi ukrajiniščina v javnem življenju zasedla prvo mesto. To pa pripadnikom ruske narodnosti in Rusiji ni bilo všeč in je še poglobilo konflikt. V tej situaciji pa Ukrajina ni bila ravno naklonjena tudi drugim manjšinam, npr. Madžarom in krimskim Tatarom. Tukaj lahko vidimo del razloga za takšen odnos Viktorja Orbána do vojne v Ukrajini.

Ne glede na te manjšinske tegobe pa je treba poudariti, da za ruski napad na Ukrajino ni bilo popolnoma nobene osnove, gre za absolutno kršitev mednarodne-

Biografija

Doc. dr. **Dejan Valentinčič** (1987) je primarno zaposlen kot pravnik na sodišču, dodatno pa še kot raziskovalec in vodja Centra za družboslovno raziskovanje pri Ameriško-slovenski izobraževalni fundaciji ASEF ter prodekan Fakultete za slovenske in mednarodne študije Nove univerze. Pred tem je bil med marcem 2020 in junijem 2022 državni sekretar na Uradu Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Na Fakulteti za uporabne družbene študije je habilitiran kot docent za področje politologije, na Evropski pravni fakulteti in Fakulteti za državne in evropske študije pa kot docent za področje ustavnega prava in človekovih pravic. Osrednja področja njegovega raziskovalnega, pedagoškega in publicističnega dela so manjšinsko pravo in politike, migracijsko pravo in politike, položaj Slovencev v zamejstvu in po svetu ter manjšin v Sloveniji, sodobni migracijski tokovi, kroženje možganov in medetnična integracija. Med letoma 2019 in 2021 je bil nosilec ciljnega raziskovalnega projekta »Omilitvev posledic bega možganov in krepitev mehanizma kroženja možganov«, ta čas (2022–2024) pa vodi ciljni raziskovalni projekt »Digitalna preobrazba slovenske izseljenske skupnosti v Združenih državah Amerike in Kanadi«. Občasno deluje tudi kot mednarodni svetovalec za področje politik do diaspor in manjšin.

Zelo sporno je tudi to, da kot vstopno točko za uživanje pravic novi zakon določa prebivanje na ozemlju Slovenije, ne pa državljanstva Republike Slovenije.

ga prava in človečnosti. Lahko izrazim mnenje, da kar zadeva Putina, pa po mojem tudi za neke vrste strateško napako. Brez vojne bi bila Ukrajina iz zgoraj opisanih razlogov trajno razpeta med Zahod in Rusijo. Sedaj pa je dosegla nacionalni konsenz in ne glede na jezikovno pripadnost bodo Ukrajinci še generacije sovražili Rusijo. Mislim, da bo to privedlo tudi to tega, da bo ukrajinski jezik preživel, čeprav mu je prej slabo kazalo. Belorusčina žal nima te sreče in je tik pred izumrtjem, saj je ruščina v Belorusiji popolnoma prevladujoč jezik. [D]